

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 19 – 1/2012.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_12/leppalahti.pdf]

KIRJA-ARVIO

KAHVI KULTA KAUNIS JUOMA

SAARINEN, TUIJA 2011: *Pannu kuumana. Suomalaisia kahvibetkiä*. Helsinki: SKS. 278 sivua.

Merja Leppälahti

Kaukaisesta alkuperästään huolimatta kahvi on muodostunut suorastaan suomalaisten kansallisjuomaksi. Teoksessaan *Pannu kuumana* folkloristi Tuija Saarinen kuvaa erilaisia kahviin ja kahvinjuontiin liittyviä tapoja ja mielikuvia 1800-luvulta nykypäivään. Kirjassa on tutkimuksellinen ote, mutta ei teorian painolastia, joten kirja sopii hyvin kenelle tahansa kahviperinteestä kiinnostuneelle, myös niin sanotulle suurelle yleisölle.

Aineistona Tuija Saarinen on käyttänyt pääosin perinnearkistojen materiaalia. Hän on itse laatinut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kyselyn *Ikimuistoiset kahvibetket*, joka toteutettiin vuonna 2002 ja johon vastasi 146 kirjoittajaa. Hänen laatimansa oli myös Kuopion Isänmaalliselle Seuralle suunnattu kahvikysely vuonna 2003. Saarisen käytössä on ollut myös kaksi vanhempaa Museoviraston aineistoa, vuoden 1969 *Kahvipöytä*-kysely ja samana vuonna toteutettu kysely *Pappiloiden ruokaperinne*. Näiden lisäksi Saarinen on käyttänyt vuonna 2005 internetissä kerättyä Pauligin tarinakilpailuaineistoa sekä muuta aineistoa kuten kirjeitä, haastatteluja ja elämäkerrallisia ja kaunokirjallisia julkaisuja.

YLELLISYYDESTÄ ARKIPÄIVÄÄN

Saarinen aloittaa kirjansa kahvin historialla aina Arabiasta saakka. Kun kahvi tuli Ruotsin kautta Suomeen 1700-luvulla, se oli erikoinen ylellisyystuote. Kahvin mai-

nonnassa onkin käytetty pitkään mielikuvia eksoottisuudesta ja ylellisyydestä ja annettu ymmärtää, että kuppi tietynmerkkistä kahvia on arjen luksusta. Kahvi levisi Suomessa kuitenkin varsin nopeasti kaikkiin kansankerroksiin ja muuttui melkein pä ruokaa tärkeämmäksi. Erityisesti yksinelävät naiset korvasivat usein aterioita kahvilla ja voileivällä, mutta myös perheissä kahvi saattoi tulla tärkeäksi osaksi ruokakulttuuria.

Suomalaisten kahvinjuontia on turhaan yritetty säännöksiin hillitä. Jo 1700-luvun lopulla säädettiin kahvikieltolaki, mutta kansaa ei onnistuttu vieroittamaan kahvinjuonnista. Kahvista tuli niin tärkeä osa suomalaisten elämää, että pula-aikoina kahville etsittiin monenlaisia korvikkeita. Saarinen luettelee sota-aikana kahvinkorviketta valmistetun yleisesti ainakin rukiista, ohrasta, sikurista, sokerijuurikkaasta ja herneistä, joiden lisäksi on käytetty lukuisia muita kasveja. Kahvinkorvikkeita voitiin valmistaa itse kotona, mutta niitä oli myös myytävänä kaupoissa.

Aluksi kahvi ostettiin raakoina papuina, jotka paahdettiin ja jauhettiin kotona. Monet olivat maistaneet kahvia ensimmäisen kerran pappilassa tai kaupunkimatalla, minkä jälkeen oli hankittu kahvinpajuja kotiinkin. Monissa tarinoissa kerrotaan, miten ensimmäisissä kahvinkeittoyrityksissä raakoja papuja keitettiin padassa tai kattilassa ja ihmeteltiin, kun kahvista ei millään tullut sellaista kuin piti.

KÄYKÄÄ PÖYTÄÄN JA KASTAKAA!

Seurustelujuomana kahvi korvasi viinan, jota oli aikaisemmin tarjottu vieraille. Suomalaiset kahvikutsut ovatkin sen tyyppinen instituutio, jota varsinkin ulkomaalaiset usein ihmettelevät. Julkinen kahvinjuontitilanne on etenkin aikaisempina vuosikymmeninä vaatinut vahvaa kulttuurista taitoa tarjoilujärjestyksineen, kursailuineen ja pakkopul-lineen. Saarinen kuvailee hauskaasti ja perusteellisesti monenlaisia kahvitilaisuuksia tapoineen ja tarjoiluineen. Lyhyen luvun ovat saaneet myös romanien ja saamelaisten kahvitavat.

Kahvilla on ollut erityinen merkitys maalaistalojen naisille, jotka harvoin pääsivät poistumaan kotoa. Kylältä saattoi kuitenkin aina joku poiketa kahville sopivasti sellaiseen aikaan, kun isäntä oli peltotöissä. Tämä oli naisten oma hetki, jolloin kahvikupin ääressä vaihdettiin kuulumiset ja virkistytettiin. Isännät eivät näitä kahvituksia yleensä suosineet vaan pitivät niitä turhana ajan ja rahan haaskaamisena. Isäntä saattoi pitää pellolta käsin taloa silmällä, ja jos piipusta kohosi savua väärään aikaan, hän ilmestyi tupaan katkaisemaan kahvihetken. Joissakin taloissa isännät jopa pitivät kahvia lukkojen takana.

Kahvi on usein mielletty kuuluvaksi nimenomaan feminiiniseen kulttuuriin. Saarinen esittää tälle selityksenkin: köyhän kansan iloina olleista asioista – sauna, seksi, viina, kahvi, tanssi ja laulu – kunnialliselle naiselle sopivia olivat oikeastaan vain sauna ja kahvi. Tässä mielessä onkin mielenkiintoista, että kahvinjuonti, nimenomaan päiväkahvi, on merkinnyt myös salaista tapaamista seksin merkeissä. Samaten kirjan otsikon ilmaus ”pannu kuumana” on vihjannut kahvinjuonin nautinnon lisäksi eroottisiin iloihin.

ONNISTUNUT KOKONAISUUS

Tuija Saarisen *Pannu kuumana* kuvaa kahvin käyttöä virkistysenä, ruoan osana, lääkkeenä ja taikomisessakin. Kirjoittaja on käsitellyt suomalaisten kahvitapoja eri aikoina kotona ja kylässä, arkena ja juhlissa. Erityisen keskeistä suomalaisissa kahvitavoissa ovat kahvin tarjoamiseen liittyvät sosiaaliset ja kulttuuriset piirteet, jotka kertovat myös laajemmin tapakulttuurista ja yhteiskunnallisista arvostuksista. Kirja painottuu menneisyyteen ja maaseutuun, vaikka välillä käydään nykyajassakin. Paikoin tutkijalukijaa hiukan häiritsee se, ettei eri aikoina kerättyä aineistoa käsitellessä aina tiedä, mistä ajasta kerrotaan. Saarinen toteaa itsekin ajanmäärittelyiden hankaluuden. Kerrotut voivat sijoittaa tarinansa aikaan ”ennen vanhaan” tai hieman tarkemmin ”ennen sotia”. Lisäksi toisissa paikoissa jo muistoiksi muuttuneet tapakulttuurin piirteet voivat olla vielä aktuaalisia toisaalla. Kahvinvalmistustapoja ja suomalaisten kahvimakua käsiteltäessä sivutaan espressoja, cappuccinoja ja muita kahviloiden herkkuja, mutta varsinainen kahvilakulttuuri on jätetty kirjasta kokonaan sivuun.

Pannu kuumana on miellyttävä kirja, käteen sopiva ja kaunis. Saarisen kirjoitustyyli on sujuvaa ja eloisaa; tekstiä piristävät vielä pienet tarinalaatikot, jotka sisältävät kahviin liittyvää muistitietoa perinnearkistosta. Viitteet on pantu kaikki yhteen kirjan loppuun, mistä ne kiinnostuneille löytyvät suhteellisen kätevästi, mutta eivät haittaa lukemista. Lähdeluettelo on jäänyt harmillinen lipsahdus, kun Hakamiehestä on tullut Häkämies. Mielenkiintoisen kirjan täydentää hieno kuvitus, johon kuuluu runsaasti vanhoja mainoskuvia Pauligin arkistosta sekä kansanrunousarkiston valokuvia. Ja miten hurmaava onkaan 1800-luvun viiksisoppi!

Filosofian lisensiaatti Merja Leppälahti on turkulainen folkloristi, joka juo mielellään kahvia.